

Erfgoed Brussel

35

Lente 2021

U

urban.brussels

**GEORGES HOUTSTONT
EN DE ORNAMENTENKOORTS
VAN DE BELLE ÉPOQUE**

Houtstont – maquettist

Maquettes zijn een belangrijk communicatiemedium in de architectuur! Een gebouw – of een onderdeel ervan – wordt in drie dimensies en op schaal voorgesteld. Maquettes kunnen worden gemaakt om het beeld van verdwenen gebouwen of steden terug voor de geest te halen of om grootschalige stedenbouwkundige projecten visueel voor te stellen en zo het grote publiek en beleidsmakers van belangrijke investeringen te overtuigen. Dat laatste is zeker aan de orde wanneer grote urbanisatieprojecten op tafel liggen, waarrond soms veel discussie ontstaat, denk maar aan de transformatie van de Hofberg. Leopold II speelde een belangrijke rol in dat project, dat nooit zijn beslag zou krijgen. Henri Maquet probeert in 1907 de koning alvast via een maquette van zijn ontwerp voor de Hofberg te overtuigen. Het *Journal de Bruxelles*² meldt dat Leopold II zich met de automobiel naar het atelier van Houtstont in de Veydtstraat begaf, waar hij de maquette langdurig bewonderde.

Een maquette is ook een essentieel onderdeel van een ontwerpproces. Het was gedurende eeuwen de ultieme manier om een gebouw in zijn driedimensionaliteit voor te stellen. Wat schetsen, tekeningen en plannen niet vermogen, dat kan de maquette wel: de ruimtelijkheid van een gebouw oproepen. De maquette is bijgevolg een belangrijk instrument om de opdrachtgever te overtuigen van de kwaliteiten van de architectuur in wording. De maquette is in dat geval de allereerste visuele vertaling en de maker ervan staat dus kort bij de ontwerper. Maquettes kunnen in uiteenlopende materialen worden gemaakt: hout, karton of gips. Houtstont maakt alleen maquettes in gips. Ook de schaal van een maquette kan aanzienlijk variëren en het is niet uitzonderlijk dat er van éénzelfde gebouw(onderdeel) meerdere maquettes worden gemaakt op verschillende schalen. Het is soms moeilijk in te schatten waarom van bepaalde delen van een gebouw een maquette gemaakt wordt. Zo zijn er verschillende maquettes van Houtstont voor onderdelen van het kasteel in Gaasbeek bewaard³.

AFB. 1
Gipsen maquette van de gevel van het Koninklijk Paleis, gemaakt door Houtstont voor arch. Henri Maquet ca. 1904 (© fondation CIVA stichting)

1. Lees in dit verband: De Caigny & Nevejans 2014.

2. 'Echos et Nouvelles, le Mont des Arts', *Journal de Bruxelles*, 09.02.1907.

3. Zie Hfdst. 7.

Houtstont werpt zich op als maquettist in de vele projecten waarbij hij betrokken is. Voor Beyaert maakt hij verschillende maquettes: voor het Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank, voor de de Brouckèrefontein (1865), voor de plenaire vergaderzaal van de Kamer van Volksvertegenwoordigers die wordt heropgebouwd (1885) en voor de trap van het ministerie van de Spoorwegen (1889).

Voor Louis De Curte maakt Houtstont in 1882 een maquette van het postgebouw op schaal 1:100. De Curte legt aan de minister uit dat een dergelijke maquette noodzakelijk is "(...) *pour l'étude de l'ordonnancement général et les détails d'exécution*"⁴. De Curte roept als bijkomend argument in dat het de gewoonte is voor de belangrijkste gebouwen in de hoofdstad een maquette te maken. Het zal niet bij die ene maquette blijven, want drie jaar later, in 1885, volgen er nog drie maquettes op schaal 20:100 van belangrijke onderdelen van het gebouw. Deze maquettes – opnieuw het werk van Houtstont – moeten het mogelijk maken het effect van de volumes, de profielen en de uitsprongen in te schatten⁵. De maquette van het postgebouw wordt tentoongesteld op de Wereldtentoonstelling in Antwerpen in 1885⁶ en zal veel later, in 1894, geschonken worden aan de *Ecole du Génie civil de Gand* als studieobject voor de studenten.

Ook Balat doet beroep op Houtstont als maquettist, wanneer hij het koninklijk kasteel in Laken na de brand in 1890 terug heropbouwt en uitbreidt. In de studie van een nieuwe trap blijkt de maquette een cruciale rol te spelen. Er wordt gehandeld volgens het principe van *trial and error*, waarbij telkens nieuwe oplossingen in maquette worden voorgesteld. In dit proces wordt de ervaring van Houtstont zeer op prijs gesteld: "*Mr. Houtstont se basant sur son expérience personnelle de ces sortes de choses n'hésite pas à proposer une autre solution à M. Balat.*"⁷

Op de vraag of dat allemaal wel nodig is, antwoordt architect Benoît, inspecteur van Openbare Werken, dat deze *recherches en relief* een systeem is dat ook in Frankrijk veelvuldig wordt toegepast voor complexe opdrachten⁸. Het voordeel van die werkwijze is dat de investering – maquettes zijn duur – moet voorkomen dat tijdens de uitvoering het werk moet worden overgedaan – wat nog veel duurder zou uitvallen. De conclusie is dat er toch niet mag worden overdreven – er is sprake van 13 maquettes – en

dat er binnen een vooropgesteld budget moet gewerkt worden.

Hoezeer maquettes ingeburgerd zijn in de bouwpraktijk, blijkt uit de vele aanwijzingen die opduiken in de archieven. Ook voor het Brussels stadhuis bestelt stadsarchitect Jamaer in 1882 een maquette voor de leeuwentrap. Het betreft niet de leeuwentrap aan de stadhuisgevel, maar de interne trap die toegang geeft tot de trouwzaal. De vraag naar een maquette komt van beeldhouwer Guillaume De Groot, die een juiste inschatting moet kunnen maken voor het plaatsen van zijn beelden⁹. Houtstont werkt al lang samen met beeldhouwer De Groot, reeds van bij de decoratie van het Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank.

Een maquette is zeker aangewezen wanneer vele kunstenaars betrokken zijn bij één project. Voor de Anspachfontein is dat zeker het geval: zo kan de maquette een totaalbeeld voorstellen en kunnen alle betrokken kunstenaars daarop verder werken. In december 1893 bevestigt Houtstont aan architect Janlet dat hij een *esquisse* kan maken op basis van het ontwerp dat hij bij de architect heeft gezien en waarop de beeldhouwers dan verder kunnen werken¹⁰. Houtstont maakt meerdere maquettes van dezelfde fontein in de periode 1893 tot 1896. De maquette is een communicatiemedium tussen de architect en de beeldhouwers; de rol van Houtstont is die van bemiddelaar.

Helaas zijn slechts weinig maquettes bewaard gebleven. Eén bewaard exemplaar is dat van de gevel van het koninklijk paleis in Brussel, zoals die verbouwd werd naar ontwerp van architect Henri Maquet tussen 1904 en 1909. Op de gipsen maquette staan nog de in potlood geschreven aanwijzingen, als teken van een mogelijke betrokkenheid van beeldhouwers. Hier treedt de maquette dus duidelijk naar voren als werkinstrument.

4. ARA OW, postgebouw Brussel, dossier 62, De Curte aan de minister, 01.09.1882 "om de studie van de ordonnantie van het geheel en de uitvoering van de details mogelijk te maken."

5. ARA OW, postgebouw, dossier 62, De Curte aan de minister, 02.09.1885, "permettant de juger des masses, des silhouettes et des saillies".

6. ARA OW, postgebouw Brussel, dossier 62, brief van inspecteur Heyninx aan de minister, 16.11.1885.

7. ARA OW, postgebouw Brussel, dossier 81, nota van Benoît voor de hoofdarchitect, 25.01.1893, "Dhr. Houtstont baseert zich op zijn persoonlijke ervaring met dit soort zaken en aarzelt niet om een andere oplossing aan dhr. Balat voor te stellen."

8. Benoît noemt voorbeelden in Parijs: de school voor geneeskunde, het justitiepaleis en het stadhuis.

9. SAB OW 7269

10. SAB OW 9042, brief van Houtstont aan architect Janlet, 11.12.1893. Met dank aan Frederik Tinck.

Houtstont op de Wereldtentoonstellingen

Wereldtentoonstellingen zijn evenementen waar de geïndustrialiseerde wereld op een internationale schaal haar meest innovatieve en representatieve producten, haar techniek en kennis, haar kunst en cultuur aan het grote publiek voorstelt. Het zijn gigantische ondernemingen waar landen met elkaar wedijveren en waar, naast een manifest economisch doel, ook een maatschappelijke en culturele ambitie mee gemoeid is.

De impact van de eerste Wereldtentoonstelling in Londen in 1851 en van alle daaropvolgende Wereldtentoonstellingen die met een bijna jaarlijkse frequentie worden georganiseerd, mag niet onderschat worden. Het contrast tussen enerzijds het evenementiële en spectaculaire karakter en anderzijds de wetenschappelijke classificatie van de tentoongestelde producten maakt diepe indruk op de bezoekers, die met miljoenen toestromen.

De concurrentie tussen de verschillende landen onderling, maar ook binnen een landensectie is groot: het is een kwestie van op te vallen. De producten, van welke aard ze ook zijn, worden 'verpakt' in een uitermate decoratieve opstelling. Rationeel gebouwde tentoonstellingshallen zitten verstoppt achter decoratieve schermgevels. Het aantal *staffeurs*, decorateurs en ornamentisten die er aan het werk zijn – ook hier weer vaak anoniem – is niet te overzien (AFB.1).

Gaandeweg zal de drang naar opzichtigheid en decoratie op kritiek stuiten, omdat zulks de moderniteit in de weg zou staan. De discussie rond die paradox laait op bij de Brusselse Wereldtentoonstelling in 1910, waar de Beaux-Artsstijl meer dan ooit de toon zet¹.

AFB. 1
Een stucwerker op de Wereldtentoonstelling te Brussel 1910 in Bruxelles-Exposition. Organe officiel de l'exposition de 1910, Rossel, Brussel, t.I, p.278.

In België wordt voor elke Wereldtentoonstelling een commissariaat aangesteld dat beslist over wie er kan deelnemen. Patriottisme is per definitie een belangrijke motivatie bij deelname aan een Wereldtentoonstelling. De vraag kan bijgevolg worden gesteld of de in België gevestigde Franse ornamentist Georges Houtstont de kans krijgt om deel te nemen.

¹ Schoonbroodt 2010: 107-115.

AFB. 2
Certificaat uitgereikt aan
Houtstont voor zijn deelname
aan de Wereldtentoonstelling
in Londen 1871 (©KBR
Prentenkabinet, FH map 8 SIII
34905).

LONDEN 1871

In 1871 is Houtstont in ieder geval van de partij op de Wereldtentoonstelling in South Kensington, Londen. Hij is er met twee stukken vertegenwoordigd in de afdeling 2^e Classe - Sculpture, in de onderafdeling sculpture en bois, ameublement. Houtstont toont er interieurdecoraties in carton pierre. Naast zijn adresvermelding – Sint-Gillis, Charleroisesteenweg 132 – wordt ook vermeld dat hij in Parijs is geboren. De organisatie

wil dus niet verbloemen dat Houtstont geen Belg is² (AFB.2).

De in deze sectie getoonde objecten worden niet geïdentificeerd en zijn dus niet aan een specifieke realisatie te koppelen. Als de deelnemers al hebben deelgenomen aan vroegere Wereldtentoonstellingen, wordt dat vermeld. Bij Houtstont is er geen vermelding, waaruit mag worden afgeleid dat hij er niet bij was op de Wereldtentoonstelling in zijn geboortestad

² Exposition Internationale de Londres 1871: 34, Cat. Nr. 2735, 2736.

in 1867. Er worden geen medailles uitgereikt, een certificaat van deelname geldt als erevermelding.

In dezelfde sectie wordt ook werk getoond van Snyers-Rang en Tasson & Washer, beiden eveneens uit Brussel. Voor Houtstont geen onbekenden, ze zijn vaak samen op dezelfde werven actief.

WENEN 1873

Op de Wereldtentoonstelling in Wenen in 1873 is Houtstont ook aanwezig. Hij stelt tentoon in groep 9, onder de *Objets en Pierre, industrie de la verrerie et céramique*. Houtstont is er als decorateur opgenomen en hij toont er ornamenten in *carton pierre* en *pâte sur toile*. Hij decoreert ook het fronton boven de ingang van de Belgische sectie. Onder zijn naam volgt een kort curriculum waarin melding wordt gemaakt van zijn tot dan toe belangrijkste realisaties: de decoratie van het koninklijk paleis, de Nationale Bank, het Brusselse stadhuis en de Sint-Katelijnekerk³.

PARIJS 1878

De Wereldtentoonstelling van 1878 in Parijs is voor Houtstont de belangrijkste. Ze valt samen met de productiefste periode in zijn carrière. België heeft er na Engeland de grootste afdeling⁴ en kan bijgevolg rekenen op grote belangstelling. Houtstont werkt mee aan zowel exterieur als interieur van het Belgisch paviljoen, een ontwerp van architect Emile Janlet (**AFB. 3**).

Het paviljoen is het resultaat van een samenwerking tussen de toonaangevende bedrijven en ambachtslieden van het land. De Brusselse aannemer Hennebique-Gernay bouwt het paviljoen in vier maanden en engageert zich om met 'Vlaamse arbeiders' te werken⁵. Beeldhouwer Fraikin maakt de gevelkariatiden. Prosper Schrijvers uit Sint-Gillis staat in voor het smeedwerk en Dobbelaere uit Brugge maakt de glasramen. Alker en Chotteau leveren de bronzen panelen van de toegangspoort, die een kopie zijn van panelen in het stadhuis van Oudenaarde en waarbij de techniek van de galvanoplastiek is toegepast. Ook binnenin zijn diverse firma's en ambachtslieden aan het werk gezet: Braquenie uit Mechelen voor de wandtapijten, Albert Procureur voor de meubels en Mignot-Delstanche voor de marmeren schouw⁶.

Houtstont is verantwoordelijk voor alle gevelornamenten en binnenin verzorgt hij de lambriering, de deuren en de schouwmantel van het *salon royal*.

Het paviljoen moet de nationale materialen en de Belgische industrie promoten. Zo luidt het commentaar in de contemporaine pers: *“Notre façade constitue non seulement un échantillon de l'architecture flamande, mais une exposition collective de toutes les industries du bâtiment.”*⁷ Qua materiaalkeuze biedt het paviljoen een staalkaart van Belgische materialen, steen- en marmersoorten. De namen van alle leveranciers staan op de gevel geafficheerd.

Het Belgisch paviljoen valt op door de kwaliteit van de gebruikte materialen en het gegeven dat dit geen 'boerenbedrog', geen trompe l'oeil of 'pleisterklomp' is, maar een duurzaam gebouw⁸. Het is de reden waarom er gespeculeerd wordt dat het een permanent karakter kan krijgen

AFB. 3
Belgisch paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Parijs 1878, arch. Emile Janlet, ornamenten door het atelier Houtstont in *L'Emulation*, jg. 4, 1878, pl. 45-46 (Universiteitsbibliotheek Gent).

³ Exposition Internationale de Vienne 1873: 181, Cat. Nr. 306.

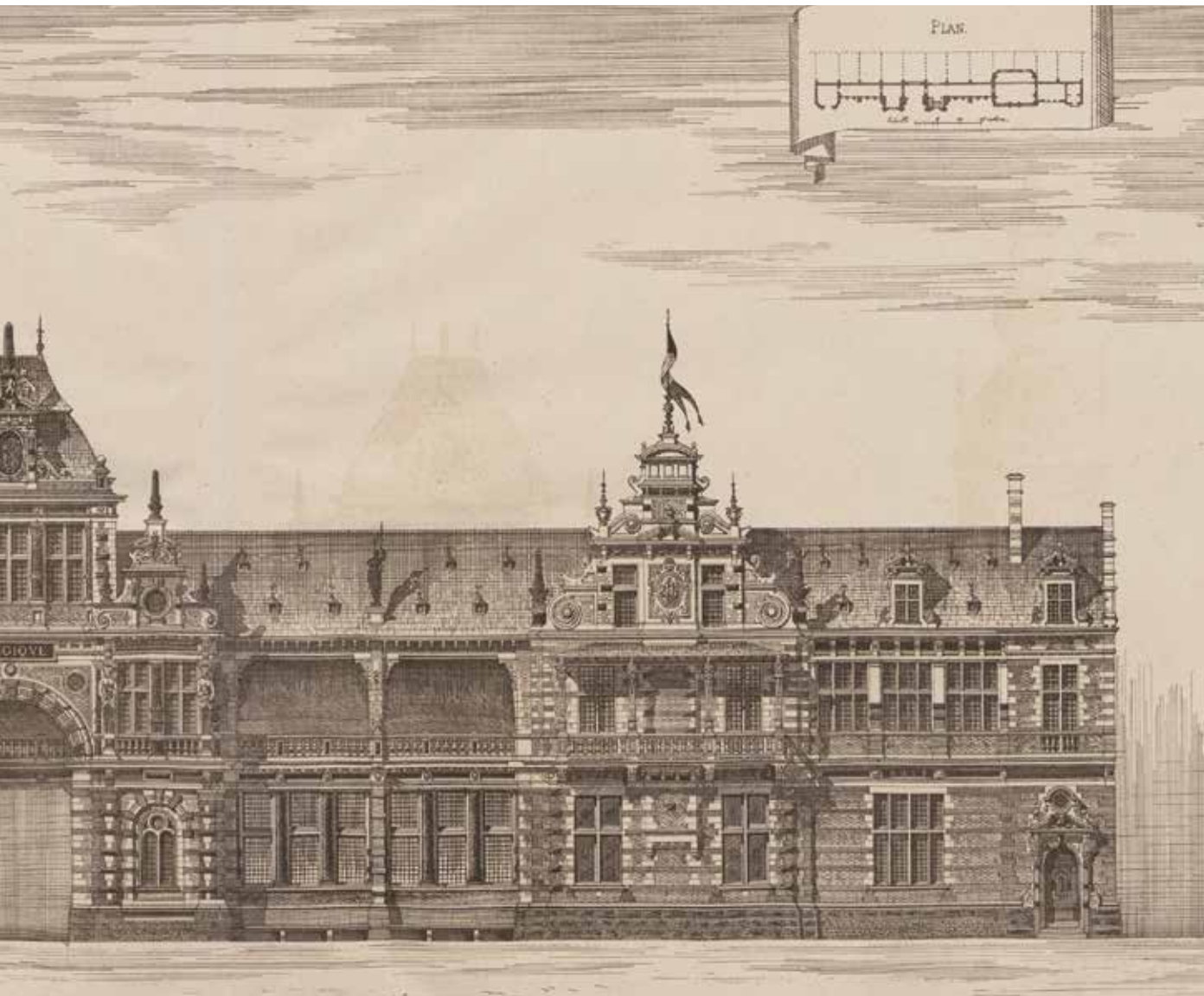
⁴ Wereldtentoonstelling te Parijs van 1878: 410.

⁵ Verhelst 2011: 79.

⁶ Verhelst 2011w: 79-89.

⁷ Exposition universelle de Paris 1878, in: *Chronique des travaux publics*, jg. 2, 1878, nr. 22 (niet gepagineerd) “Onze gevel biedt niet alleen een staal van de Vlaamse architectuur, maar vormt eveneens een overzichtstentoonstelling van de verzamelde bouwindustriën.”

⁸ De Wereldtentoonstelling te Parijs van 1878: 410.

9. Ecole de dessin, peinture, modelage et d'architecture de Molenbeek Sain-Jean, Rapport, adressé à Monsieur le Ministre de l'Intérieur, par les élèves de l'école sur l'Exposition Universelle de Paris en 1878. Archief Sint-Jans-Molenbeek. Met dank aan Bénédicte Verschaeren.

10 Citaten overgenomen uit Verhelst 2011: 110-111, verwijzend naar: Exposition universelle de Paris 1878, in: *Chronique des travaux publics*, jg. 2, 1878, nr. 25 en 23. "De decoratie van het koninklijk salon doet ons land eer aan, hoewel van Franse origine, is Houtstont al lang genoeg in ons land gevestigd om de industriële kunst, waarvan hij de initiatiefnemer is, te kunnen beschouwen als eigen aan België. (...) Alleen Houtstont kon ermee instemmen de hoge kosten te dragen die een dergelijk werk met zich meebrengt."

11 De Backer 1880: 31, *Livre D'Or* 1879: 221.

12 *Livre D'or* 1879: 26.

en het voorstel circuleert dat België het aan Frankrijk zal schenken.

De pedagogische betekenis van de Wereldtentoonstelling vindt haar beslag in de vele bezoeken van scholen. Leerlingen van de *Ecole de dessin, de peinture, de modelage et d'architecture* van Sint-Jans-Molenbeek bezoeken er de verschillende landenafdelingen. Uiteraard gaat hun aandacht vooral naar het Belgisch paviljoen en de Belgische exposanten. In een handgeschreven rapport van die excursie geven ze hun commentaar. Houtstont komt ter sprake voor zijn bijdrage aan het paviljoen, maar ook met de andere stukken die hij er tentoonstelt. Zijn modellen voor de bronzen kapitelen van het Paleis voor Schone Kunsten blijken ook tentoongesteld op de stand van de *Compagnie des Bronzes*⁹. Houtstonts inbreng op deze Wereldtentoonstelling krijgt veel respons in de pers. De kritiek dat hij als Fransman wel een erg groot aandeel krijgt, weerklinkt in

het tijdschrift *Chronique des travaux publics*. Toch wordt die kritiek ook genuanceerd:

*"Le travail de décoration du salon royal fait honneur à notre pays où, quoique français d'origine, Houtstont est fixé depuis assez longtemps pour que l'art industriel dont il a été l'initiateur chez nous puisse, aujourd'hui, être considéré comme appartenant en propre à la Belgique (...) seul Houtstont pouvait consentir à faire les grands frais que ce travail devait entraîner."*¹⁰

Houtstonts bijdrage in de Belgische deelname op de Wereldtentoonstelling in zijn geboortestad Parijs is een groot succes. Hij behaalt er een gouden medaille¹¹ en krijgt de titel van ridder in de Leopoldsorde¹². Deze erkenning markeert de bloeiperiode in zijn carrière.

Houtstont maakt school¹

Twee jaar nadat Houtstont is aangekomen in Brussel geeft hij zijn vakkennis door in de schoot van een nieuw opgerichte school. In 1863 stichten de gemeenten Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek de *Ecole Normale de Dessin* – later ook gekend als ‘academie’ van Sint-Joost-ten-Node – op initiatief van kunstschilder Henri Hendrickx (1817-1894), die de eerste directeur wordt. In 1864 gaan de lessen van start en van bij het begin is Houtstont er lesgever². De naam van ‘Houston’ (sic) duikt op in de processen-verbaal als *professeur de la classe de modelage*. Houtstont wordt er snel lid van de raad van bestuur³.

De school mikt op een publiek van jongeren en arbeiders, via avondonderwijs dat loopt van begin oktober tot half april, en is toegankelijk voor inwoners van Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek vanaf de leeftijd van 11 jaar⁴.

De school kent onmiddellijk succes. Gemeenteraadslid Eugène van Bommel geeft in 1865 een toespraak met veel lof over de bijdrage van Houtstont: *“M. Houtstont, le modeste et savant ornementiste de la Banque Nationale, poussé par le noble désir de laisser aux Belges un souvenir de son séjour, et en reconnaissance de l’admiration qu’avait excitée parmi nous son magnifique talent, voulut diriger lui-même une classe*

AFB. 1
Gemeenteschool Sint-Joost-ten-Node, 1856-58 naar ontwerp van gemeente architect Vanderauwera, waar vanaf 1864 de école des arts du dessin gehuisvest was (Verzameling Belfius Bank-Académie royale de Belgique © ARB - Urban.brussels)

1. Lees ook Van Santvoort 2011: 17-18, Van Santvoort 2010: 36-37.

2. Van Bommel 1869: 210

3. Academie Sint-Joost-ten-Node, archief, Processen verbaal 1864-1867, zitting van 25.11.1864. De aanwezige bestuursleden zijn: Van Bommel, Fraikin, Hendrickx, Bossuet, Slingeneyer, Gerard, Verboeckhoven. Houtstont wordt op voordracht van Bossuet in de bestuursraad opgenomen.

4. Academie Sint-Joost-ten-Node, archief, Processen verbaal 1864-1867, zitting van 19.12.1871.

5. Rapport sur la situation et l'Administration des affaires de la Commune pendant l'année 1864-1865, 21-24. "Dhr. Houtstont, de bescheiden en bekwame ornamentist van de Nationale Bank, gedreven door de nobele wens om de Belgen een herinnering na te laten van zijn verblijf, en uit erkenning voor de bewondering die zijn talent had opgewekt, wilde de leiding nemen over de modelleerklas. Hij belooft ons daarenboven om binnenkort praktijklessen te geven in het steenkappen."

de modelage et il nous promet en outre d'ouvrir prochainement un cours pratique de taille des pierres"⁵.

Houtstont krijgt de hulp van Victor Lefevre uit Doornik, die een oud-leerling is van de *Ecole des Beaux Arts* in Parijs. Houtstont vertegenwoordigt de school op een congres, gehouden in september 1868 in Brussel onder de auspiciën van het ministerie van Binnenlandse Zaken, met als titel *De l'enseignement de l'Art du dessin* en waar ook een tentoonstelling aan gekoppeld is. De school speelt een belangrijke rol in de vernieuwing van het tekenonderwijs en krijgt daarvoor ook een zilveren medaille op de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1878.

Houtstonts belangrijke positie binnen deze school laat zich ook afleiden uit het aan hem toegekende honorarium dat in stijgende lijn gaat. In 1881 is hij de best gehonoreerde professor aan de academie⁶.

DE LEERLINGEN

De reputatie die sommige leerlingen van zijn *classe de modelage et sculpture* nadien weten op te bouwen, kan een indicatie zijn voor de kwaliteit van Houtstont als leermeester. In de leerlingenregisters die zijn bijgehouden vanaf 1868 duiken meerdere bekende namen op⁷: in het schooljaar 1871-72 vallen de namen op van Emile Beernaert, Gustave Dillens en Ernest Acker.

De klas van Houtstont trekt ook buitenlanders aan. Eduard-August Von Saher (1849-1918, Breda) is een leerling van het eerste uur. Hij volgt niet alleen de lessen van Houtstont, maar is tegelijk ook een leerling van Simonis aan de Brusselse academie. In Brussel werkt hij mee aan de Beurs onder leiding van Ernest Carrier-Belleuse. Later is hij actief in Düsseldorf, Haarlem en Utrecht⁸.

Theo Simons (1842-1909, Amsterdam) volgt eerst de lessen van de Koninklijke Academie in Amsterdam, nadien aan de *Ecole des Beaux-Arts* in Parijs (1865-1868) en komt dan in het schooljaar 1868-1869 de lessen van Houtstont in Sint-Joost-ten-Node volgen. Hij keert nadien terug naar zijn stad, waar hij van 1871 tot 1908 conservator wordt van de 'pleisterbeelden' aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam⁹.

Houtstonts bekendste leerling is ongetwijfeld Victor Rousseau (1865-1954) die als *praticien* werkt op zijn werf van het Brusselse justitiepaleis. Rousseau volgt eerst in 1879 de cursus ornamenttekenen aan de Brusselse academie¹⁰ en dan, vanaf 1880 tot 1886, volgt hij de lessen van Houtstont in Sint-Joost-ten-Node, om ten slotte in 1888-1889 de lessen van beeldhouwer Charles Van der Stappen te volgen. Naar verluit steunt Houtstont de beloftevolle jonge kunstenaar door voor hem een cursus 'dissectie' te betalen, die hij volgt bij professor Sacré aan de Brusselse universiteit¹¹. Rousseau blijft een hele tijd actief als medewerker van Houtstont. Zo is hij ook nog betrokken bij de restauratie en inrichting van het kasteel van Gaasbeek in de vroege jaren 1890. Victor Rousseau weet zich evenwel uit het circuit van de ornamentele beeldhouwkunst op te werken en ontpopt zich verder tot een nationaal en internationaal gerenommeerd beeldhouwer.

Voor Houtstont is deze functie, die hij toch bijna 40 jaar waarneemt, van grote betekenis. Zijn aanstelling als professor aan de academie – amper twee jaar na zijn aankomst in Brussel – is het zoveelste bewijs dat zijn vakmanschap van in het begin boven elke twijfel staat én dat zijn netwerk in Brussel in heel korte tijd vruchten afwerpt.

Naast het prestige dat gekoppeld is aan een mandaat als professor aan de academie biedt deze functie voor Houtstont ongetwijfeld nog andere voordelen. Bij de wedstrijden worden kunstenaars en architecten als jurylid uitgenodigd. Onder de juryleden zitten belangrijke contactpersonen van Houtstont, waarmee hij op deze wijze de band nog kan versterken: Wynand Janssens (1870, 1873), Louis De Curte (1870), Egide Melot (1870, 1873).

De vele studenten die hij er vormt kunnen desgewenst worden gerekruteerd als werknemers in het eigen atelier. Deze wisselwerking verzekert Houtstont van een constante instroom van jonge en goed opgeleide beeldhouwers-ornamentisten in zijn bedrijf.

In 1902 neemt Houtstont ontslag uit deze functie. Bij zijn vertrek schenkt hij aan de school een collectie gipsen modellen. Beeldhouwer Pieter Braecke, oud-medewerker van Houtstont, geeft er les vanaf 1903.

6. Academie Sint-Joost-ten-Node, archief, Processen verbaal 1878-1890, zitting van 31.03.1881.

7. Academie Sint-Joost-ten-Node, archief, "Situation des Classes", verschillende schriften vanaf 1868. Leerlingen worden genoteerd per klas en er wordt genoteerd in welke maanden de leerlingen ingeschreven zijn.

8. Koopmans 1997: 322-323.

9. Koopmans 1997: 325.

10. Academie 1987: 369.

11. Vanden Eeckhoudt 1999: 534.

Houtstont en de *Compagnie des Bronzes*

De productie van de *Compagnie des Bronzes*, opgericht in 1854, richt zich zowel op de artistieke als op de industriële sector. Haar activiteit als brongsieterij van (stand)beelden spreekt het meest tot de verbeelding. De compagnie slaagt erin om de grote en artistieke realisaties van het moment naar zich toe te trekken en op dat terrein tot in de jaren 1880 quasi een monopolie te verwerven. Daarnaast richt een eerder industriële productie zich op infrastructuur- en bouwwerken (buizen, leidingen, kranen...), waaraan er, gelet de grote sanerings- en moderniseringswerken in de hoofdstad, veel nood is. Daartussen situeert zich nog een marktsegment dat is afgestemd op interieurdecoratie en dat bestaat uit kleine bronzen sculpturen en decoraties allerhande (schouwgarmenten, kandelaars, deurklinken etc.). Die objecten worden tentoongesteld in de winkel van het bedrijf, waar de burgerlijke cliënteel haar keuze kan maken¹ (AFB. 1).

De 19de eeuw ziet de doorbraak van de kunstindustrie waarin de esthetiek, die aanvankelijk is afgestemd op een exclusieve markt, in samenwerking treedt met serieproductie op grotere schaal voor een breder publiek².

Houtstont speelt de rol van initiator van die ontwikkeling in België en krijgt daarvoor in de vakpers ook waardering³. Houtstont werkt zijn hele carrière samen met de *Compagnie des Bronzes*, die als een kunstfabriek bestempeld wordt. De interactie tussen enerzijds artistieke productie op beperkte schaal en anderzijds een op de markt afgestemde grootschaliger productie, zet de toon in het bedrijf⁴. In de productie van decoratieve objecten in brons speelt het gipsmodel een cruciale rol en het is daar dat Houtstont zijn rol kan spelen. Hij maakt op basis van het hem aangereikte ontwerp – of naar eigen ontwerp – een gipsmodel, dat dan door de brongsieter wordt gegoten.

AFB. 1
Winkel van de Cie des Bronzes (© La Fonderie)

1. Lees in dit verband Lemaire 2003.

2. Bardin 2003: 12-13.

3. Verhelst 2011: 110. Verwijzend naar de commentaren over de Wereldtentoonstelling in Parijs van 1878 in de *Chronique des travaux publics*, jg. 2, 1878, nr. 25.

4. Die samenwerking gebeurt aanvankelijk voor specifieke opdrachten – Nationale Bank, koninklijk paleis etc. – maar het valt niet uit te sluiten dat hij ook een aandeel had in de op grotere schaal afgestemde productie. Een intensief onderzoek in de archieven van de *Compagnie des Bronzes* is hiervoor aangewezen.

AFB. 2

Ontwerp voor de lantaarn in de toren van de uitbreiding van de Nationale bank, 1881, arch. Henri Beyaert. Uitgevoerd door de Compagnie des Bronzes naar modellen van Houtstont (© Patrick Van den Branden NBB)

TUSSEN KUNST EN INDUSTRIE: VERLICHTINGSARMATUUR

In de 19de eeuw komt een snelle ontwikkeling in de verlichtingstechniek op gang. In het begin van de eeuw wordt er nog gewerkt met kandelaars en mobiele petroleumlampen. Vanaf de jaren 1870 wordt Brussel voorzien van een gasdistributienet waar ook particulieren op kunnen aansluiten. Elektriciteit zal snel volgen en reeds in 1878 is er voor de Grote Markt sprake van elektrische verlichting volgens het prin-

cipe van de Jablochhoff-booglamp⁵, naar het voorbeeld van wat er te zien was op de Parijse Wereldtentoonstelling. In juni 1886 vraagt de Stad aan Houtstont om maquettes te maken voor de elektrische lantaarnpalen voor de Grote Markt⁶. In privéwoningen is deze nieuwe energiebron aanvankelijk slechts voor de meest exclusieve wijken (Louizalaan, Anspachlaan) en de rijkste interieurs weggelegd⁷.

Houtstont heeft een belangrijk aandeel in de innovatieve verlichting van het interieur. Hij krijgt de kans mee te werken aan de twee meest toonaangevende projecten in die tijd.

Het Hotel van de gouverneur van de Nationale Bank krijgt een geavanceerde verlichting. Naar de ontwerpen van Beyaert wordt in 1868 een bestelling geplaatst bij de *Compagnie des Bronzes*. In totaal worden 72 verlichtingsarmaturen – kroonluchters, kandelaars, *appliques* – op maat gemaakt. Houtstont maakt de gipsen modellen voor deze bestelling (AFB. 2).

Het is een arbeidsintensieve opdracht die heel wat inspanning vraagt en waarbij Houtstont – tot ongenoegen van de *Compagnie* – vaak nogal wat vertraging oploopt. In 1886 zal de Nationale Bank, die intussen ook haar gebouwen heeft uitgebreid, volledig overschakelen op elektriciteit.

In 1897 wordt het koninklijk paleis in Brussel van nieuwe verlichting voorzien⁸. Houtstont maakt alle gipsen modellen, die voor uitvoering aan de *Compagnie des Bronzes* worden overgemaakt. Het is een omvangrijke opdracht met vele tientallen armaturen⁹.

Dit zijn ongetwijfeld belangrijke leerscholen voor Houtstont. In zijn archief zitten sporen van het feit dat hij zich ook bij private opdrachten waagt aan ontwerpen voor deurklinken, kroonluchters en andere soorten verlichtingsarmatuur. Ook voor zijn eigen woonhuis aan de Charleroisesteenweg tekent hij deurklinken en kroonluchters.

5. SAB OW 60, voorstel ged. 03.12.1878 van Léon Fontaine, die de Parijse *Société générale d'électricité par les procédés Joblochhoff* in België vertegenwoordigt.

6. BCB 1891:16.

7. Heymans 2003: 20-21.

8. Eerder al in de periode 1869-1871 bij de inrichting door Balat was het Paleis voorzien van nieuwe verlichting besteld bij de *Compagnie des Bronzes*. Het is zeker mogelijk dat Houtstont daar ook aan meegewerkt heeft, vermits hij door Balat ook werd aangesproken voor het paleisdecor.

9. Engelen & Marx 2002: 114.

Hoofredactie

Stéphane Demeter

Redactiecomité

Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Griet Meyfroots, Valérie Orban en Cecilia Paredes

Redactiesecretariaat

Paula Dumont, Cecilia Paredes

Coördinatie dossier

Paula Dumont, Griet Meyfroots

Coördinatie iconografie

Paula Dumont, Griet Meyfroots

Auteurs/redactionele medewerking

Linda Van Santvoort

Nalezing

Koenraad Raeymaekers en de leden van het redactiecomité

Vertaling

Linguanet

Eindredactie Nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie Frans

Cecilia Paredes, Stéphane Demeter

Vormgeving en ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding en abonnementenbeheer

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Lode De Clercq, mevr. Deconinck, voorzitter van het Hof van Cassatie, Davy Depelchin, Xavier Duquenne (†), Jules Huysmans, Christophe Loir, Daniel Menchior, Griet Meyfroots, Laura Porcu, Frederik Tinck, Tom Verhofstadt, Bénédicte Verschaeren, Pierre-Yves Villette

Verantwoordelijke uitgever

Bety Waknine, Directeur-generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

urban.brussels
Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
bpeb@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Lijst met afkortingen

AKG – Archief Kasteel van Gaasbeek
AKP – Archief Koninklijk Paleis
ARA – Algemeen Rijksarchief (Brussel)
GASG- Gemeentearchief Sint-Gillis
CIDEP Centre d'information, de documentation et d'étude du patrimoine
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
KBR Koninklijke Bibliotheek
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKA – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van Antwerpen
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
NBB – Nationale Bank van België
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2021/6860/009

Erfgoed Brussel reeds verschenen

- 001 - November 2011
Terug naar school
- 002 - Juni 2012
De Hallepoort
- 003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen
- 005 - December 2012
Hôtel Dewez
- Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis
- 006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?
- 008 - November 2013
Industriële architectuur
- 009 - December 2013
Parken en tuinen
- 010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin
- 011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering
- 013 - December 2014
Cultusgebouwen
- 014 - April 2015
Zoniënwoud
- 015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren
- 017 - December 2015
Stadsarcheologie
- 018 - April 2016
De Gemeentehuizen
- 019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd
- 021 - December 2016
Victor Besme
- 022 - April 2017
Art nouveau
- 023-024 - September 2017
Natuur in de stad
- 025 - December 2017
Conservatie op de steigers
- 026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers
- 028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!
- Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor
- 029 - December 2018
Historische Interieurs
- 030 - April 2019
Beton
- 031 - September 2019
Een plaats voor kunst
- 032 - December 2019
De straat anders bekeken
- 033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht
- 034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

Alle artikels kunnen
geraadpleegd worden op
www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. Dit nummer is volledig gewijd aan een monografie over de beeldhouwer-ornamentist Georges Houtstont. Deze 'nobele onbekende' werkte in de luwte samen met de grote namen uit de Belgische architectuur van zijn tijd aan een indrukwekkend aantal openbare gebouwen en monumenten en had zo een belangrijk aandeel in de transformatie van Brussel, op het einde van de 19de eeuw.

Bety Waknine,
Directeur-generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-198-8